

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ ВИТОКИ
(до 100-річчя відкриття Української гімназії
імені Івана Степенка у м. Кременець)

УДК 387.6 (477.84)

к. філол. н., доц. **Василишин О. В.**
(КОГПА ім. Тараса Шевченка)

УКРАЇНЬСЬКА ПРИВАТНА ГІМНАЗІЯ ЯК ОСЕРЕДОК
ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ЖИТТЯ КРЕМЕНЦЯ

Літературно-мистецьке життя Української приватної гімназії ім. Івана Степенка було органічною складовою активного громадсько-політичного й культурно-просвітницького життя міста Кременця 20-х років ХХ ст.

Автор статті, виходячи з актуальності теми, на основі об'єктивного аналізу, з використанням як архівних джерел, так і різножанрової літератури, проаналізував літературно-мистецькі факти, які мали великий вплив на формування української еліти Волині. Саме українська гімназія вивела на шлях української літератури Уласа Самчука, Кирила Коцюка-Кочинського, Оксану Лятуринську, Марію Кавун-Кремінярівську, Юрія Мулика-Луцика та ін.

Аналіз справ Тернопільського обласного держархіву дозволив автору проаналізувати документальні матеріали, які складають кількасот справ фонду №351. Певний інтерес викликають щоденники роботи педагогів, на основі записів яких можна дізнатися про різностороннє спрямування процесів навчання і виховання. Оприлюднено факти відвідин у 1935 році кременецької гімназії Богданом Лепким, який в розмові з учнями пригадував, що В'ячеслав Липинський – це також син Волинської землі. Особливу сторінку діяльності гімназії вписано роботою гімназійного гуртка „Поступ”, у змісті роботи якого було читання літератури – від Драгоманова до Винниченка, від Міхновського до Донцова, від націоналістичних видань аж до «Громадського Голосу».

Українська гімназія вивела на шлях великої літератури Уласа Самчука, Кирила Куцюка-Кочинського, Оксану Лятуринську, Марію Кавун-Кремінярівську, Юрія Мулика-Луцика та ін. Про гімназійний період життя письменник Улас Самчук написав автобіографічний роман „Юність Василя Шеремети”, а у спогадах „На білому коні” та „На коні вороному” чимало місця присвятив тогочасному Кременцю, українській гімназії. Саме „Юність Василя Шеремети” дає опуклий малюнок літературно-мистецьких уподобань учнів, які влаштовували диспути про твори Г. Чупринки, М. Вороного, О. Олесья, П. Тичини, колективні читання В. Винниченка на літературно-творчому об'єднанні „Юнацтво”.

Зроблено висновок, що приватна гімназія у Кременці відіграла велику роль у житті краю, виплекала ціле гроно українських письменників, прізвища яких увічнено в меморіальних таблицях.

Ключові слова: гімназія, літературно-мистецьке життя, просвітянство, літературний вишкіл.

UKRAINIAN PRIVATE GYMNASIUM AS A CENTER OF LITERATURE AND ART LIFE OF KREMENETS

Literary and artistic life of the Ukrainian Private Gymnasium named after Ivan Steshenko was an integral part of the dynamic political, cultural and educational life of community in the town of Kremenets in the 20's of the XX century.

The author of the article, based on the relevance of the topic, based on objective analysis, using both archival sources and multi-lingual literature, analyzed literary and artistic facts that had a great influence on the formation of the Ukrainian elite of Volyn. It was the Ukrainian Gymnasium that contributed to Ukrainian literature the names of Ulas Samchuk, Cyril Kotsyuk-Kochinsky, Oksana Lyaturinskaya, Maria Kavun-Kreminyarivska, Yuriy Mulik-Lutzyk and others.

The analysis of the cases of the Ternopil regional state archive allowed the author to analyze the documentary materials that make up several hundred issues of the fund number 351. Some diary of the work of teachers, on the basis of records you can learn about the versatile orientation of learning and education. The facts of the visit to Kremenets Gymnasium Bohdan Lepky in 1935, which in the conversation with the students reminded us that Vyacheslav Lipinsky is also the son of Volyn land. A special page of the activity of the gymnasium was written by the work of the Gymnasium circle «Postup», the content of which was the reading of literature - from Drahomanov to Vynnychenko, from Mikhnovsky to Dontsov, from nationalist publications to the «Public Voice».

The author analyzes the process of teaching the Ukrainian language and literature in the gymnasium and emphasizes the literary work of the teachers of the Ukrainian language and literature - Sofia Orlovskaya in the gymnasium and Filimon Kulchinsky in the seminary. Only during the lectures, at evening rallies, in the preparation of academies, they threw grain in the young souls. They did not teach us politics, they simply taught us to think and understand us ... ". Both of them were fond of Lesya Ukrainka, Kotsiubynsky, not mentioning already about Shevchenko, whose image, as Orlovsky said, should be kept under holy images.

The Ukrainian gymnasium brought out the great literature of Ulas Samchuk, Kirill Kutsyuk-Kochinsky, Oksana Lyaturinskaya, Maria Kavun-Kreminyarivska, Yuriy Mulik-Lutsk, and others. writer Ulas Samchuk wrote a autobiographical novel "Youth of Vasily Sheremety" about the gymnasium period of life, and in memoirs "On a white horse" and "On horse-raven" a lot of space was devoted to the Kremenets of that time, the Ukrainian gymnasium. It is "Youth of Vasily Sheremety" that gives a convex picture of the literary and artistic preference of the students who arranged disputes on the works of G. Chuprynky, M. Voronoi, O. Olesya, P. Tychna, V. Vynnychenko's collective readings on the literary-creative association «Youth».

It is concluded that a private gymnasium in Kremenets played a big role in the life of the region, and a whole bunch of Ukrainian writers whose names were immortalized in the memorial tables.

Key words: gymnasium, literary and artistic life, enlightenment, literary training.

Перебування західноукраїнських земель у складі польської держави сповнене постійною боротьбою українського населення за збереження своєї національної ідентичності.

Кременеччина має давні літературно-мистецькі традиції, які були підтримані та розвинуті в 20–30-их роках різними навчальними закладами.

Знаковими осередками виховання молоді того часу стали три українські гімназії – в Луцьку, Рівному і Кременці, а згодом і духовна православна семінарія у Кременці. Проте історію літературно-мистецького руху тих часів ще достатньою мірою не вивчено. Дослідження розвитку культурної панорами міста, в тому числі й Приватної гімназії, дають цілісне уявлення про рівень організації громадського життя навчального закладу в цілому.

Науковий доробок краєзнавців із проблематики, що досліджується, обмежується публікаціями місцевого краєзнавця Черніхівського Гаврила „Кременеччина: від давнини до сучасності“, „Портрети пером“, кандидата історичних наук Скакальської Ірини „Українська гімназія в м. Кременці 1918–1938 рр. як осередок формування майбутньої національної еліти“ [4], які узагальнено подають аналіз діяльності приватної гімназії. Тому окреслена нами проблема не знайшла належного висвітлення в наукових студіях.

Мета дослідження базується на тому, щоб, виходячи з актуальності теми, на основі об'єктивного аналізу, з використанням як архівних джерел, так і різножанрової літератури, проаналізувати літературно-мистецькі факти, які мали великий вплив на формування української еліти Волині.

Літературно-мистецьке життя приватної гімназії було органічною складовою активного громадсько-політичного й культурно-просвітницького життя Кременця двадцятих років. Діяла повітова управа „Просвіта“, яку очолювали почергово відомі діячі краю Михайло Черкавський, Борис Козубський, Сергій Бачинський, Семен Жук. Не менш активними в ці роки були й партійні осередки: радикальна, УНДО, КПЗУ, Союз українок. Проводились щорічні Шевченківські академії пошанування Михайла Драгоманова, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського. У 1922р. виходив український часопис „Православна Волинь“ (ред. В. Біднов), було видрукувано „Малий Кобзар“ Т. Шевченка, видано ряд прозових творів, зокрема В. Кархута, М. Кременярівської, А. Животка [5].

На думку Михайла Данилюка, „гімназія послала у широкий світ кілька сотень людей із новим обличчям, які розсіялися по всій Волині, розносячи із собою посмак відродження“ [1].

У Тернопільському обласному держархіві зберігається чимало документальних матеріалів, які складають кількасот справ фонду №351. Якраз у них певний інтерес викликають щоденники роботи педагогів, на основі записів яких можна дізнатися про різностороннє спрямування процесів навчання і виховання. Зокрема, зацікавлює такий факт, що у 1935 році відвідав кременецьку гімназію Богдан Лепкий і в розмові з учнями пригадав, що В'ячеслав Липинський – це також син Волинської землі. Бо ж саме Липинський був у той час широко дебатований, заперечуваний, підтримуваний, мабуть, поруч Дмитра Донцова, найбільше почитаний молоддю. Протягом наступного року гімназійний гурток „Поступ“ особливу увагу звернув на твори Липинського, а це змушувало читати чимало іншої літератури – від Драгоманова до Винниченка, від Міхновського до Донцова, від націоналістичних видань аж до „Громадського Голосу“.

Михайло Данилюк згадує про те, що учителька української мови і літератури Софія Орловська налагодила через Богдана Лепкого кращий контакт із галицькою „Рідною Школою“ та іншими культурними установами. Проте допомогу українськими книжками кременецькій гімназії поляки заборонили. Богдан Лепкий устиг переслати лише кілька трилогій свого „Мазепи“, половина з яких зникла на пошті.

Духовна семінарія як державна школа була в дещо кращому становищі, але відносно українських книжок, мабуть, у такому самому, що й гімназія. Тим більше, що довгий час, ще до війни, а то й згодом у 20-ті роки, семінарія була доволі міцним осередком русофільства, і у цьому поляки сприяли. Щойно з приходом українських свідомих учителів ця школа набрала повністю українського духу.

Серед „різьбярів нового обличчя волинської молоді” (М. Данилюк) були місцеві, галичани, було чимало придніпрянців, які, не зважаючи на заборону, якимось влаштувались. Ось їхні імена: Кавун, Гнажевський, Кульчинський, Данилевич, Кобрин, Концевич, Власовський, Стариков, Гладиш, Чайковський, Катерина та Сергій Міляшевичі, Скібенецький, Мельничук, Рей, Кошель, Березовський...

Великий вплив на формування світоглядних орієнтирів вихованців гімназії мала інтелігенція міста, яка хоч і не була безпосередньо зв'язана з гімназією або семінарією, глибоко вросла в культурно-мистецьке життя міста: Козубський, Редько-Рудковський, Черкавський, Веселовський, Березовський, Жиглевич, Волосевич, Котович, Вітенко, Головка, Жук, Місевич, Дорошенко.

Доповнює цей перелік і постать лікаря-письменника Василя Кархута із Галичини, який разом із подружжям Роцинських зцілював тілесно і духовно пацієнтів-кременчан.

Справжнім літературним вишколом займалися учителі української мови і літератури Софія Орловська в гімназії і Філімон Кульчинський у семінарії. Той же вихованець гімназії М. Данилюк акцентує на тому, що „вони в політику не встрявали. Лише під час лекцій, на вечірніх сходах, у підготовці академії кидали зернини у молоді душі. Вони не вчили нас політики, вони просто вчили просто нас думати і розуміти...”. Вони обоє були залюблені в Лесю Українку, Коцюбинського, не згадуючи вже й про Шевченка, образ якого, як казала Орловська, треба тримати під святими образами.

Особливою популярністю серед учнів, як стверджується у протоколі засідань членів драматичного гуртка (ДАТО, Ф. 351, Оп. 1. Спр. 241, Арк. 12), користувалися вистави „Безталанна”, „Суєта”, „Огні Іванової ночі”. В залі ліцею було поставлено „Лісову пісню” Лесі Українки. У заметіль люди їхали з різних кутків; навіть квитків не вистачило. Хотіли ще раз повторити, але повітовий староста заборонив. У цьому ж документі натрапляємо на прізвище учня VIII класу Макара Середюка, відомого краєзнавця в 50–60-х рр. ХХ ст.

Серед матеріалів фонду зберігся рукописний журнал „Пчїлка” (ДАТО, Ф. 351, Оп. 1. Спр. 195, Арк. 7), в якому розміщені поетичні та прозові твори учнів гімназії, що дає підстави говорити про літературний вишкіл як один із компонентів навчально-виховного процесу.

Найбільш детально і ґрунтовно про літературний дебют тодішнього гімназиста Уласа Самчука розповідає літературознавець Г. Чернихівський у монографії „Улас Самчук: сторінки біографії” (2005 р.): „Багато праці доклав гімназист Самчук у справі створення літературно-мистецького гуртка „Юнацтво” та видання альманаху під тією ж назвою. Його було обрано головою гуртка і редактором альманаху. Обдаровані творчо гімназисти, переважно старших класів, увійшли до гуртка, а свої твори (вірші, оповідання, перекази) розміщували в часописі” [6].

Саме Г. Чернихівському вдалося серед численних документів архіву відшукати перше видання альманаху, на заголовному аркуші якого видрукувано такий текст: „ЮНАЦТВО: гімназійний альманах” [2]. Про те, що „Юнацтво” як часопис виходив трьома випусками, згадується у праці М. Мартинюка [3], де в реєстрі 1336 зазначено: „Юнацтво”. Редактор Улас Самчук. Почаїв, 1922. Гектограф. Орган нелегального гуртка учнів міста Почаєва, який очолював Улас Самчук. У журналі він виступав під псевдонімами В. Данильчук, В. Перебендя.

На думку уже згаданого Г. Чернихівського, „місце видання Почаїв було зазначено свідомо, щоб збити з пантелику польську владу, насамперед поліцію” [6].

У 1938 році приватна гімназія була закрита. Головна причина закриття – участь гімназистів старших класів у національно-визвольному русі. Про те, що в умовах польського засилля талановита гімназійна молодь поглиблювала свої знання з української історії, а згодом відгукувалась поетичними творами, засвідчують спогади Г. Шубської: „Організатором і керівником мандрівки (Берестечко) був Ігор Шибський. Він написав вірш, присвячений цій події, який починається словами: „Чи тямив ти? Зелений бір, вгорі смерек густе склепіння”. Говорилося в ньому, що ми „як колись в давнину Дуліби, Тіверці, Поляни прийшли зложити батькам шану.” А закінчувався: „Чи тямив ти? Це все було....” (не пам’ятаю одного рядка), а далі „Уста заціплені, німі святу присягу гомоніли”. Цього вірша автор присвятив мені. Коли 25 грудня 1936 року я повернулася з виправного закладу в Ченстохові додому після півторарічного там перебування, подарував мені збірку віршів Богдана Кравціва „Сонети і строфи” з написаними на вкладці цим своїм віршем і присвятою, де говорилося, що писав його думаючи про мене, а збірочку тому мені дарує, що ця поезія дуже для нього близька” [7].

Українська гімназія вивела на шлях великої літератури Уласа Самчука, Кирила Куцюка-Кочинського, Оксану Лятуринську, Марію Кавун-Кремінярівську, Юрія Мулика-Луцика та ін. про гімназійний період життя письменник Улас Самчук написав автобіографічний роман „Юність Василя Шеремети”, а у спогадах „На білому коні” та „На коні вороному” чимало місця присвятив тогочасному Кременцю, українській гімназії. Саме „Юність Василя Шеремети” дає опуклий малюнок літературно-мистецьких уподобань учнів, які влаштовували диспути про твори Г. Чупринки, М. Вороного, О. Олеса, П. Тичини, колективні читання В. Винниченка на літературно-творчому об’єднанні „Юнацтво”.

Школярі випускають низку журналів, охоче відвідують „Просвіту”, читають лекції про Кирило-Мефодіївське братство, „Сонячні кларнети” П. Тичини, дискутують про роль національної еліти. Переконливі живі характери школярів, численні ліричні відступи, описи Кременця та його околиць визначили ідейно-мистецьку вартісність роману, поставили його на вагоме місце в творчій спадщині письменника. Отже, приватна гімназія відіграла велику роль у житті краю, виPLEкала ціле гронно українських письменників, прізвища яких увічнено в меморіальних таблицях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилюк М. Повстанський записник. Видавництво ім. О. Теліги. Фондація ім. О. Ольжича. Київ, 1993. С. 19.
2. ДАТО. Ф. 351. Оп. 1. Спр. 54 Арк. 38.

3. Мартинюк Микола. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939рр.). Львів, 1998. С. 247.
4. Матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Івано-Франківськ, 17-18 листопада 2007 р. Івано-Франківськ, 2007. С. 586–591.
5. Чернихівський Гаврило. Крем'янецьчина: історичне та літературне краєзнавство. Крем'янець, 1992. С. 86–89.
6. Чернихівський Гаврило. Улас Самчук: сторінки біографії. Тернопіль : Збруч, 2005. С. 34–36.
7. Шубська Галина. За Україну, за її волю! / *Українське слово*. 1994. № 50. 15 грудня. С. 5.

censored2013@ukr.net

Рецензент: к. фіз.-мат. н., проф. Ломакович А. М.